

Margasiński Andrzej

RODZINA ALKOHOLOWA Z UZALEŻNIONYM W LECZENIU

Wyd. Impuls, Kraków 2010, str. 302

Każdy, kto zajmuje się terapią osób uzależnionych, czy też terapią rodzin, doceni wartość tej książki. Jest to publikacja, która jest pomocna w rozumieniu funkcjonowania w systemie rodzinnym, nie tylko osoby uzależnionej, ale i pozostałych członków rodziny. W części badań własnych autor dostarcza empirycznych wyników dotyczących zmian w systemie rodzinnym w związku z podjęciem leczenia przez osobę uzależnioną od alkoholu.

Powstanie i rozwój uzależnienia od alkoholu jednego z członków rodziny powoduje, że zarówno rodzina jako całość, jak i jej poszczególni członkowie podlegają takim mecha-

nizmom regulacji, które pozwalają im na adaptację do tej sytuacji. Problem uzależniania rozwija się zazwyczaj w dłuższym okresie i rodzina nie doświadcza nagłej zmiany sytuacji, lecz przystosowuje się do niej stopniowo. Paradoksalnie koncentracja wokół objawów uzależnienia zapewnia rodzinie stabilność, a członkowie rodziny przyjmują pewne role, które pozwalają na utrzymanie homeostazy w systemie rodzinnym. I przykładowo, dorośli partnerzy osoby uzależnionej często chcą przejąć kontrolę nad zachowaniem pijącego członka rodziny, nierzadko wklajając w problem dzieci (triangulacja). Natomiast dzieci w zależności od narzuconego przez sytuację zadania spełniają określone funkcje istotne z punktu widzenia systemu rodzinnego, np. wchodząc w koalicję z niepijącym dorosłym, stając się „bohaterem”, czy starając się być „niewidzialnym” i nie angażować innych w realizację swoich potrzeb.

Uzależnienie może stać się objawem problemów występujących w rodzinie, np. osoba uzależniona w sytuacji dążenia do silnej autonomii mówi: „po napiciu się mam wrażenie siły, lepiej mi się mówi, a oni mnie słuchają”. Diagnoza mechanizmów systemu rodzinnego pozwala na całościowe rozumienie, nie tylko osoby uzależnionej, ale i pozostałych członków rodziny, którzy ponoszą nieraz bardzo duże koszty wynikające ze sposobu adaptacji do życia w rodzinie z problemem alkoholowym. Dlatego też w leczeniu osób uzależnionych i członków ich rodzin istotna jest perspektywa systemowa. Zwraca ona uwagę na mechanizmy przystosowawcze rodziny, które mogą wzmacniać uzależnienie, ale i na te mechanizmy, które będą sprzyjały zmianie systemu rodzinnego oraz konstruktywnym zmianom poszczególnych członków rodziny. Warto w tym miejscu przypomnieć aspekt związany z rozumieniem systemowym wskazującym, że zmiana zachowania jednego członka rodziny pociąga za sobą zmianę w całym systemie rodzinnym.

Andrzej Margasiński, analizując zagadnienie rodziny z problemem alkoholowym, przyjął paradygmat systemowy, który w najbardziej ogólnym skrócie zakłada, że rodzina stanowi system, który choć ma swoją niepowtarzalną historię podlega prawidłowościom rozwojowym, zarówno poszczególnych członków rodziny, jak i zmianom w obrębie samego systemu. Autor, analizując system rodzinny, odwołał się do modelu Petera Steinglassa, który rozwija teorię systemu rodziny doświadczającej problemu uzależnienia od alkoholu. Jego koncepcja skupia się wokół takich terminów jak: system alkoholowy, rodzinna homeostaza, głębokie struktury regulacyjne (takie jak: temperament rodziny, tożsamość rodziny) oraz dające się obserwować zachowania regulacyjne, m.in. rutynowe czynności. Peter Steinglass stoi na stanowisku, że uzależnienie jednego członka rodziny powoduje iż rozwój rodziny zostaje zniekształcony przez doświadczenie problemu alkoholowego, tworząc tzw. system alkoholowy. Na tworzenie systemu alkoholowego składają się między innymi: zachowania związane z uzależnieniem od alkoholu, które stają się naczelnymi regułami organizującymi życie rodzinne. Rozwój uzależnienia w życiu rodziny powoduje koncentrację na uzyskiwaniu krótkotrwałej stabilności kosztem dalszego rozwoju. Uzależnienie także wpływa na stopniowe zmiany w sposobie regulacji, która podporządkowana jest zachowaniom alkoholowym. Autor książki czytelnie i szczegółowo prezentuje tę teorię, porównując system rodziny alkoholowej i normatywnej w pełnym cyklu życia.

W książce zawarto również przegląd literatury światowej dotyczący koncepcji i wyników badań empirycznych wskazując na specyficzne funkcjonowanie członków rodzin osoby uzależnionej. Analizuje zjawisko zwane „współuzależnieniem”, które wskazuje na obecność pewnych charakterystycznych mechanizmów u partnerów osoby uzależnionej. Dokonano przeglądu podejść teoretycznych do tego zjawiska, poczynawszy od etiologii tego terminu, które zastąpiło pojęcie „koalkoholizmu” przypisywanego żonom osób uzależnionych od alkoholu. W ciągu ostatnich czterech dekad można wyróżnić trzy okresy konceptualizacji

tego zjawiska. Początkowo traktowano „współzależnienie” jako jednostkę chorobową żon alkoholików, stanowiące „odbicie lustrzane uzależnienia”, które wzmacnia mechanizmy uzależnienia m.in. poprzez koncentrację na zachowaniach osoby pijącej alkohol czy też kontroli nad jej zachowaniami w celu uzyskania wpływu na te zachowania. Z czasem prowadziło to do utrwalania patologicznej relacji małżeńskiej/partnerskiej. Drugim nurtem konceptualizacji pojęcia „współzależnienie” jest rozumienie tego zjawiska w kategoriach zaburzeń osobowości. Badania osobowości partnerów żyjących w związkach z osobą uzależnioną, pomimo braku jednoznacznych wskazań na określony typ osobowości, w licznych analizach zwracają uwagę na rolę cechy zależności od innych. Ta zależność przejawia się zarówno w wymiarze indywidualnym, np. poprzez tłumienie złości w obawie przed utratą wsparcia, jak i w wymiarze społecznym (w systemie rodzinnym), np. poprzez podporządkowywanie własnych potrzeb i nadmiernej koncentracji na oczekiwaniach innych członków rodzin, w tym przypadku oczekiwaniach osoby uzależnionej (rzeczywistych lub wyprojektowanych).

Aktualnie „współzależnienie” traktowanie jest jako utrwalony sposób przystosowania się do sytuacji, której osoba doświadcza, charakteryzujący się specyficznymi cechami (patrz ss.102-107). W jego etiologii należy zwrócić uwagę na czynniki, zarówno osobowościowe, jak i sytuacyjne. Badania, szeroko omawiane przez autora, ukazują wachlarz postaw, jakie prezentują partnerzy osób uzależnionych. Fakt ten nastęrcza trudności w jednoznacznym zdefiniowaniu zjawiska „współzależnienia”. Nie wszyscy partnerzy uzależnionych osób mają cechy upoważniające do rozpoznania u nich „współzależnienia”. Tak więc operacjonalizacja tego pojęcia jest poddawana krytyce i do tej pory nie ustalono wspólnego stanowiska. Autor systematyzuje kierunki tej krytyki, wskazując na trzy różne nurty: z powodu nieprecyzyjności pojęcia, z pozycji feministycznych i z pozycji porównań międzykulturowych.

Ciekawie opisane jest zagadnienie dotyczące sytuacji dzieci wychowujących się w rodzinie z problemem alkoholowym. Syndrom Dorosłego Dziecka Alkoholika (DDA), podobnie jak termin „współzależnienie” nie stanowi zespołu psychopatologicznego, lecz jest konstruktem wykorzystywanym w terapii tych osób, u których obserwuje się zróżnicowane objawy o charakterze klinicznym. Nierzadko są to cechy zaburzeń emocjonalnych i zachowania. Poziom nasilenia objawów psychopatologicznych jest często wynikiem czynników sytuacyjnych, np. nasilenia destrukcyjnych mechanizmów w rodzinie czy też zbyt małego wpływu czynników wspierających rozwój młodego człowieka. W omawianym rozdziale odnajdujemy przegląd badań w grupie osób pochodzących z rodzin z problemem alkoholowym oraz wnikliwą analizę wyników i kierunków dalszych poszukiwań. Dotyczą one zarówno jakości samych kryteriów diagnostycznych (niebezpieczeństwo tzw. efektu Barnuma), jak i dyskutowanej specyfiki grupy DDA w kontekście różnic płci i na tle innych grup klinicznych (DDD). Operacjonalizacja konstruktu teoretycznych „współzależnienia” oraz DDA jest poddawana krytyce i do tej pory nie ustalono wspólnego stanowiska. Analizy autora stanowią bardzo cenny wkład w dyskusję nad tymi zagadnieniami.

Ogromną wartością w tej publikacji jest zastosowanie Skali Oceny Rodziny, będącej wynikiem adaptacji Skali Oceny Spójności i Elastyczności – FACES- IV Davida H. Olsona¹, dokonanej przez Andrzeja Margasińskiego. Narzędzie to zawiera osiem skal badawczych (w tym sześć skal: w zakresie nasilenia spójności: niezwiązanie, zrównoważona spójność, splątanie oraz w zakresie elastyczności: sztywność, zrównoważona elastyczność, chao-

¹ Polska adaptacja FACES-IV pod nazwą Skala Oceny Rodziny (SOR) jest dostępna w Pracowni Testów Psychologicznych PTP.

tyczność), a także dwie skale: komunikacji rodzinnej i zadowolenia z życia rodzinnego. Teoretycznym zapleczem FACES-IV (SOR) jest Model Kołowy Systemów Mażeńskich i Rodzinnych. W wyniku analizy wskaźników funkcjonowania rodziny wskazano na sześć typów rodzin: zrównoważony, sztywno-spójny, pośredni, elastycznie niezrównoważony, chaotycznie niezwiązany, niezrównoważony (str. 171–186).

Autor w zaprezentowanych badaniach przeanalizował dynamikę zmian funkcjonowania rodziny na skutek podjęcia leczenia zespołu uzależnienia od alkoholu przez męża/ojca oraz dokonywał dwukrotnego porównania właściwości systemów rodzinnych w grupach: badanej (124 rodziny) i kontrolnej (150 rodzin). Analizy wyników dotyczą zarówno poszczególnych członków rodziny: męża/ojca, żony oraz dzieci, jak i psychologicznych wskaźników całego systemu rodzinnego. Wnioski z pracy Andrzeja Margasińskiego są nie tylko cenne z naukowego punktu widzenia, ale wskazują również na skuteczność oddziaływań terapeutycznych. Pomimo że terapię podejmuje jeden członek rodziny z powodu uzależnienia od alkoholu to zmiany już po kilku miesiącach są zauważalne w całym systemie. Bowiern według badań rodziny z problemem alkoholowym zbliżają się do sposobu funkcjonowania rodzin z grupy kontrolnej. Autor rozważa trwałość dokonywanych zmian, a biorąc pod uwagę fakt, że jest to początek procesu terapii, można przypuszczać, iż badania uchwyciły pierwsze efekty oddziaływań, które przeniosły się do systemu rodzinnego. Tak więc słuszne i bardzo potrzebne jest rozwijanie kierunków pracy z rodzinami z problemem alkoholowym. A czy terapia rodzinna będzie przebiegała równoległe do leczenia indywidualnego osoby uzależnionej czy też po zakończeniu programu „pogłębionej psychoterapii”, powinno zależeć od diagnozy indywidualnej i rodzinnej.

Omawiana książka jest uporządkowana pod względem zarówno treści, bogatej w odniesienia do literatury, jak i prezentacji wyników. Praca napisana jest z niezwykłą starannością. Autor o zagadnieniach trudnych, skomplikowanych pisze w sposób prosty i bardzo czytelny.

Lektura tej książki wzbogaca naszą wiedzę o funkcjonowaniu rodziny, a szczególnie tej z problemem alkoholowym. Stanowi zachętę i motywuje do dalszego rozwijania kierunków pracy zarówno z pacjentem uzależnionym od alkoholu, jak i z innymi członkami jego rodziny. Korzystanie z paradygmatu systemowego w leczeniu uzależnień poszerza kontekst rozumienia problemów pacjenta, co w konsekwencji wzbogaca spektrum możliwych oddziaływań terapeutycznych w celu uzyskania większej skuteczności leczenia.

Barbara Bętkowska-Korpala